

Elżbieta A. Jurkowska

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: e.jurkowska@uwb.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7201-3869

Ewa Gorlewska

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: e.gorlewska@uwb.edu.pl
ORCID: 0000-0003-1513-0601

**UPROSZCZONE LEKTURY STAROPOLSKIE.
UWSPÓŁCZEŚNIONE WYDANIE WYBRANYCH UTWORÓW
DAWNEJ LITERATURY POLSKIEJ – PROJEKT MONOGRAFII
WSPIERAJĄCEJ KSZTAŁCENIE LITERACKIE I JĘZYKOWE**

ABSTRAKT

Artykuł dotyczy projektu publikacji będącej formą wsparcia edukacji polonistycznej, obejmującej uwspółcześnione wersje wybranych tekstów literatury dawnej. Celem szkicu jest nakreślenie tła, na którym osadzamy planowaną monografię, przedstawienie jej treści i kompozycji. W artykule zastosowano metodę analizy zawartości treściowej materiałów poświęconych takim zagadnieniom, jak projektowanie uniwersalne, prosty język, upraszczanie lektur czy inkluzywność w edukacji. W konkluzji stwierdzono potrzebę opublikowania planowanej monografii, a także zwrócono uwagę na praktyczny wymiar badań literaturoznawczych i językoznawczych.

Słowa kluczowe: projektowanie uniwersalne, prosty język, inkluzywność w edukacji, upraszczanie lektur

ABSTRACT

**SIMPLIFIED OLD POLISH READINGS. A MODERNIZED EDITION
OF SELECTED WORKS OF OLD POLISH LITERATURE –
A MONOGRAPH FOR LITERARY AND LINGUISTIC EDUCATION**

The article deals with the project of a publication that is a form of support for Polish language education, including modernized versions of selected texts of ancient literature.

The purpose of this article is to outline the background against which we set the planned monograph, and to present its content and composition. The article uses the method of content analysis of materials devoted to such issues as universal design, simple language, simplification of reading, and inclusiveness in education. In conclusion, the need to publish the planned monograph is stated, and attention is paid to the practical dimension of literary and linguistic research.

Keywords: universal design, plain language, inclusivity in education, simplifying reading

1. Wprowadzenie

Artykuł dotyczy projektu publikacji zawierającej uwspółcześnione wersje wybranych tekstów literatury staropolskiej. Chcemy, by proponowana monografia, mająca charakter naukowo-dydaktyczny, służyła uczniom i nauczycielom¹ na różnych etapach edukacji prowadzonej zarówno dla uczniów polskich, jak i tych, dla których polszczyzna jest drugim (obcym) językiem.

Pierwszym celem wydania publikacji jest dostarczenie materiału pomocniczego w edukacji polonistycznej, będącego wsparciem w przyswojeniu niełatwych treści programowych z języka polskiego, obejmujących kształcenie literackie w zakresie literatury staropolskiej. Odbiór tych tekstów bywa problematyczny z powodu bariery językowej i nieprzystawalności ówczesnych realiów do rzeczywistości współczesnych uczniów². Inspirująco pisał na ten temat Zenon Uryga w monografii *Odbiór liryki w klasach maturalnych*³. Badacz wyróżnił trzy rodzaje barier towarzyszących lekturze: kulturową, językową oraz postaw i sprawności recepcyjnej⁴.

¹ Grupa odbiorcza publikacji jest zróżnicowana. Charakteryzujemy ją w dalszej części artykułu.

² Warto nadmienić, że pisarze staropolscy podejmowali w swoich utworach wiele uniwersalnych tematów, bliskich również dzisiejszym odbiorcom, takich jak śmierć, przeżywanie żałoby czy miłość. Mimo niezmienności (niezależnie od epoki) pewnych idei, wartości czy postaw spłót artystycznej formy i archaicznego – z punktu widzenia dzisiejszego odbiorcy – języka może znacząco utrudniać przyswojenie i zrozumienie treści utworów.

³ Z. Uryga, *Odbiór liryki w klasach maturalnych*, Warszawa 1982.

⁴ Warto także podkreślić, że na podobne bariery wskazują wyniki badań ankietowych opisanych przez Dorotę Karkutę w artykule *Uczynić tradycję bliższą uczniowskim doświadczeniom – refleksje o współczesnym czytaniu poezji w szkole ponadpodstawowej*. Autorka przedstawiała w nim rezultaty przeprowadzonego w wśród młodzieży jednej z podkarpackich szkół ponadpodstawowych sondażu na temat percepcji lektur należących do kanonu oraz stosunku uczniów do lekcji poświęconych poezji. Badaczka konstatowała: „W związku z postępującą u młodych czytelników degradacją znaczenia tradycji «widzianej nie jako medium wartości humanistycznych, ale jako pełen dziwactw przykurzony gabinet osobliwości», konieczne jest podjęcie działań mających na celu aktualizację ponadczasowych wartości projektowanych w tekstach dawnych

Problematykę tę podjął także Eugeniusz Szymik w odniesieniu do odbioru lektur szkolnych⁵.

W procesie przyswajania treści lektur należących do kanonu literatury dawnej dzieci i młodzież napotykają głównie dwie z trzech, wymienionych przez Urygę, barier:

1. kulturową, wynikającą „w znacznej mierze z braku opanowania wiadomości historycznoliterackich przez ucznia. Zła orientacja w zjawiskach charakterystycznych dla danej epoki – konstatuje Eugeniusz Szymik – powoduje, iż tekst literacki staje się utworem pisanym językiem zaszyfrowanym”⁶,
2. językową, której przyczyną jest „niezrozumienie i nieznamość języka danej epoki literackiej, nieumiejętność pracy ze słownikiem, niechęć do rozszyfrowania kodu językowego i problemy z konkretyzacją”⁷.

Trzecią w ujęciu Urygi trudność – barierę postaw i sprawności recepcyjnej – „można nazwać – jak pisze uznany badacz i dydaktyk literatury polskiej – [ze-społem] dyspozycji osobowych człowieka wchodzącego w kontakt z utworem lirycznym”⁸. Rola polonisty w przezwyciężaniu tego rodzaju przeszkody wydaje się ograniczona, gdyż musiałaby się wiązać z kształtowaniem postaw i odczuć uczniów, co jest zadaniem realizowanym nie tylko przez szkołę, lecz także środowisko rodzinne i społeczne, w którym dorasta młody człowiek.

Właściwą odpowiedzią na występowanie wskazanych trudności (zwłaszcza kulturowej i językowej) wydaje nam się wydanie opracowania zawierającego uwspółcześioną wersję wybranych utworów literatury staropolskiej wraz z objaśnieniami dotyczącymi przede wszystkim warstwy językowej, ale też realiów społeczno-kulturowych. Próbie zniwelowania niedogodności wynikającej z niezrozumiałości polszczyzny doby staropolskiej, będącej doświadczeniem uczniów stykających się z tymi tekstami, poprzez oswojenie odbiorców z archaicznymi formami przyświeca myśl sformułowana przez Małgorzatę Rybkę i Martę Wrześniewską-Pietrzak: „[p]rzezwyciężenie bariery językowej, by przybliżyć

(zob. D. Karkuta, *Uczynić tradycję bliższą uczniowskim doświadczeniom – refleksje o współczesnym czytaniu poezji w szkole ponadpodstawowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Ad Didacticam Litterarum Polonarum Et Linguae Polonae Pertinentia” 2021, 12 (330), s. 350–365.

⁵ E. Szymik, *Barьеры w odbiorze lektur szkolnych*, „Nauczyciel i Szkoła” 2005, 1–2 (26–27), s. 181–193.

⁶ Ibidem, s. 182.

⁷ Ibidem, s. 183.

⁸ Z. Uryga, *Odbiór liryki w klasach...*, s. 144 (za: E. Szymik, *Barьеры w odbiorze...*, s. 183).

uczniom czytany tekst, jest warunkiem koniecznym, pozwalającym przejść do analizy dzieła z wykorzystaniem aparatury z poetyki i teorii literatury”⁹.

Drugi cel wydania monografii stanowi przybliżenie kanonicznych utworów¹⁰ literatury dawnej różnym grupom odbiorców: osobom nieprzygotowanym do ich swobodnego czytania ze zrozumieniem, osobom innego pochodzenia, uczącym się języka polskiego, nauczycielom języka polskiego, dla których taka publikacja może stanowić pomoc w przygotowaniu i poprowadzeniu lekcji, zwłaszcza jeśli ich uczestnikami będą uczniowie z szeroko pojętymi szczególnymi potrzebami edukacyjnymi.

Pomysł wydania omawianej publikacji stanowi odpowiedź na coraz większą konieczność dostosowania treści kształcenia (i szerzej: treści publicznie dostępnych) do potrzeb osób, które z różnych powodów oczekują tego rodzaju wsparcia. W naszym odczuciu projekt wpisuje się w ideę inkluzywności w edukacji, rozumianej zarówno „jako proces, jak i stan, w którym to szkoła wychodzi naprzeciw uczniom, akceptując ich różnorodność i odmienność, dostosowuje się do ich potrzeb, zapewniając poszanowanie indywidualności i tożsamości oraz wzajemny kontakt i uczestnictwo wszystkich uczniów w edukacji na równych prawach”¹¹. Wspomniane przez Joannę Nijkowską „dostosowanie się do potrzeb” może polegać również na przybliżeniu treści utworów literatury dawnej, znajdujących się w podstawie programowej, a zatem obowiązkowych.

2. Uprozczone lektury staropolskie na tle idei projektowania uniwersalnego i stosowania języka prostego w edukacji

Zanim przejdziemy do omówienia samego projektu publikacji, chciałabyśmy nakreślić tło, na którym osadzamy planowaną monografię. Upraszczanie tekstów

⁹ M. Rybka, M. Wrześniewska-Pietrzak, *Uczeń cudzoziemski wobec języka staropolskich tekstów przed egzaminem ósmoklasisty – perspektywa glottodydaktyczna*, [w:] *Język staropolskich tekstów. Nowe odczytania, analizy, interpretacje*, A. Słoboda, M. Kuźmicki (red.), Poznań 2022, s. 190.

¹⁰ Zapoznavanie uczniów z tekstami kanonicznymi jest ważne przede wszystkim z powodu silnego wpływu tych utworów na kształtowanie postaw odbiorczych oraz kumulowanie i przekazywanie wiedzy o aspektach kulturowych i aksjologicznych trwania danej wspólnoty narodowej. Następując pisze na ten temat Jerzy Kaniewski: „[kanon to] zestaw starannie wyselekcjonowanych utworów, z którymi powinien zostać zapoznany każdy przedstawiciel danej zbiorowości. [...] W jego skład wchodzić utwory uznane powszechnie za wartościowe, a więc zaliczane do klasyki (narodowej, europejskiej, światowej). [...] Kanon ma być przede wszystkim nośnikiem najważniejszych dla określonego kręgu kulturowego wartości”, J. Kaniewski, *Problem kanonu lektur w edukacji – od podstaw do matury*, „Polonistyka” 2005, 2, s. 40–41.

¹¹ J. Nijkowska, *Inkluzja: obecność, uczestnictwo, dostępność*, „Języki Obce w Szkole” 2022, 4, [online], <https://jows.pl/artykuly/inkluzja-obecnosc-uczestnictwo-dostepnosc> [dostęp: 1.09.2024].

uchodzących za trudne w odbiorze (m.in. właśnie utworów literatury dawnej, ale również tekstów urzędowych i urzędowo-prawnych, o czym piszemy więcej w dalszej części artykułu) wpisuje się w ideę projektowania uniwersalnego. W założeniu polega ona na tworzeniu elementów przestrzeni, produktów, dokumentów, z których może korzystać każdy, bez względu na to, czy ma jakieś ograniczenia (szczególne potrzeby¹²) czy też nie. To, co nas otacza, powinno być zaprojektowane tak, by nie wymagało adaptacji w wypadku pojawienia się użytkownika, który ma jakieś specjalne wymagania, związane np. z niepełnosprawnością lub czasową trudnością w dostępie do wybranych elementów przestrzeni. Chodzi o „projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania”¹³.

Pierwotnie idea ta odnosiła się do projektowania architektonicznego, z czasem jednak zaczęła dotyczyć innego rodzaju projektów: stron internetowych, narzędzi, a także tekstów. Projektowanie uniwersalne ufundowane jest na siedmiu zasadach:

1. „sprawiedliwe wykorzystanie – projekt jest użyteczny i atrakcyjny dla ludzi o różnych umiejętnościach (możliwościach),
2. elastyczność użytkowania – projekt uwzględnia szeroki zakres indywidualnych preferencji i umiejętności odbiorców,
3. prosta i intuicyjna obsługa – zastosowany projekt jest łatwy do zrozumienia, niezależnie od doświadczenia, wiedzy, umiejętności językowych czy obecnego poziomu koncentracji użytkownika,
4. zauważalna informacja – projekt w sposób efektywny łączy ze sobą niezbędne informacje dla użytkownika, niezależnie od warunków otoczenia lub zdolności sensorycznych użytkownika,

¹² Osoba ze szczególnymi potrzebami to osoba, „która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami” – Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. 2019 poz. 1696, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001696/U/D20191696Lj.pdf> [dostęp: 1.09.2024]. Proponowana publikacja może służyć niwelowaniu bariery językowej (komunikacyjnej) w procesie poznawania i interpretowania tekstów literatury dawnej. Polszczyzna staropolska może stanowić barierę (tj. „przeszkodę lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami” – Ustawa z dnia 19 lipca...) znacznie utrudniającą proces edukacji w zakresie literatury dawnej, dlatego – w naszym odczuciu – należy wprowadzać rozwiązania mające na celu uproszczenie tych tekstów.

¹³ S. Rzepecki, *Koncepcja projektowania uniwersalnego*, [online], <https://cewis.uw.edu.pl/projektowanie-uniwersalne-koncepcja-i-zrodla-wiedzy> [dostęp: 1.09.2024].

5. tolerancja błędu – projekt minimalizuje zagrożenia i negatywne skutki przypadkowego lub zamierzonego działania,
6. niewielki wysiłek fizyczny – projektowanie w taki sposób, aby produkt był efektywny, wygodny i wymagał minimalnego wysiłku użytkownika,
7. wymiary i przestrzeń dostępne i użyteczne – odpowiednia wielkość i przestrzeń przewidziana do podejścia, działania i wykorzystania produktu, niezależnie od wielkości, postawy lub mobilności użytkownika”¹⁴.

Publikacja zawierająca uproszczone teksty literatury staropolskiej zrealizowałaby powyższe zasady, zwłaszcza reguły: sprawiedliwego wykorzystania, elastyczności użytkowania, prostej i intuicyjnej obsługi oraz wymiarów dostępnych i użytecznych¹⁵. Projekt wpisuje się także w koncepcję projektowania uniwersalnego w edukacji¹⁶. Jest to „podejście, które ma na celu tworzenie odpowiednich warunków dla wszystkich podopiecznych, biorąc pod uwagę, że różnice w rozwoju i różnorodne uzdolnienia wpływają zarówno na sposób, w jaki dzieci są w stanie przetwarzać, jak i rozumieć informacje”¹⁷.

Warto zaznaczyć, że projektowanie uniwersalne jest jednym z narzędzi realizujących cel związany z inkluzywnością w edukacji, wyrównywaniem szans,

¹⁴ M. Motyka, *Projektowanie uniwersalne – dostępność i uczestnictwo dla wszystkich. Doświadczenia polskie*, [online], <https://niezostawiamczytelnika.sbp.pl/wp-content/uploads/2021/11/Projektowanie-uniwersalne—dostepnosc-i-uczestnictwo-dla-wszystkich-1.pdf> [dostęp: 1.09.2024].

¹⁵ Realizacja siódmej zasady będzie możliwa dzięki wydrukowaniu opracowania w niewielkim, choć czytelnym formacie, a także przygotowaniu dwu wersji: zgodnej z tradycyjnymi regułami redakcyjnymi oraz takiej, która spełniałaby wymagania stawiane tekstom dostępnym cyfrowo (zob. *Jak stworzyć dostępne dokumenty tekstowe w edytorze MS Word? (podstawy)*, [online], <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/jak-tworzyc-dostepne-dokumenty-tekstowe-w-edytorze-ms-word> [dostęp: 1.09.2024]; M. Ciborowski, *Instrukcja tworzenia dokumentów dostępnych cyfrowo w Politechnice Białostockiej*, [online], <https://pb.edu.pl/wp-content/uploads/2020/09/Instrukcja-tworzenia-dokumentow-dostepnych-cyfrowo-w-Politechnice-Bialostockiej.pdf> [dostęp: 1.09.2024]). Wymagania dotyczące dostępności cyfrowej określa Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, Dz.U. 2019 poz. 848, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000848/U/D20190848Lj.pdf> [dostęp: 1.09.2024].

¹⁶ Planowane opracowanie realizowałoby zwłaszcza wytyczną numer 2 do zasady numer 1 uniwersalnego projektowania w edukacji („Zapewnienie różnorodnych środków przekazu informacji w czasie zajęć dydaktycznych”): „Język i symbole – wskazuje na konieczność przejrzystości komunikacyjnej, co ma szczególne znaczenie dla osób, które nie posługują się biegle danym językiem (np. uczniowie z doświadczeniem migracji)”, *Uniwersalne projektowanie w edukacji*, [online], https://ibe.edu.pl/images/KAPP/Uniwersalne_projektowanie_w_edukacji.pdf [dostęp: 1.09.2024].

¹⁷ M. Jankowska, *Uniwersalne projektowanie w edukacji*, [online], <https://kidsview.pl/uniwersalne-projektowanie-w-edukacji> [dostęp: 1.09.2024].

dopasowaniem procesu nauczania – uczenia się do rozmaitych możliwości (ale też ograniczeń) uczniów¹⁸.

Ważnym aspektem projektowania uniwersalnego jest przygotowanie tekstu dostępnego cyfrowo. Wymagania w tym zakresie będzie oczywiście spełniała planowana monografia. Oto kilka wybranych reguł, jakimi powinno się kierować w procesie przygotowywania tekstu dostępnego cyfrowo¹⁹:

- stosowanie stylów zamiast formatowania ręcznego,
- stosowanie nagłówków (śródtytułów), pozwalających na logiczne podzielenie tekstu,
- rezygnacja z wcięcia akapitowego (zamiast tego między akapitami należy stosować odstęp),
- wyrównanie tekstu do lewego marginesu,
- stosowanie czcionki bezszeryfowej,
- unikanie wersalików,
- stosowanie tekstowych alternatyw elementów nietekstowych,
- dodawanie tekstu alternatywnego do grafik załączonych w tekście,
- stosowanie wysokiego kontrastu między kolorem tła i czcionki.

Powyższe zalecenia (i inne, niewymienione przez nas, lecz ujęte w dokumentach dotyczących dostępności tekstu) służą niwelowaniu ewentualnych barier, jakie mogą pojawić się przed odbiorcą tekstu. Zastosowanie się do przyjętych zasad redakcyjnych pozwala na stworzenie tekstu łatwego w odbiorze zarówno dla osób potrzebujących takiej formy wsparcia, jak i tych, dla których jest ono zbędne. Zależy nam na tym, by przygotowana przez nas cyfrowa wersja opracowania również spełniała wyżej określone warunki, zaś sam materiał dydaktyczny był łatwo przyswajalny dla każdego odbiorcy.

Obok koncepcji projektowania uniwersalnego (w edukacji) naszej pracy nad rzeczonym materiałem przyświeca inna – idea prostego języka, czyli „stylu pisania

¹⁸ Zob. T. Knopik, B. Papuda-Dolińska, K. Wiejak, G. Krasowicz-Kupis, *Projektowanie uniwersalne jako perspektywa metodyczna edukacji włączającej*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2021, 42, s. 56. O edukacji włączającej następująco pisze Joanna Rzeźnicka-Krupa: „[...] jest ona traktowana z jednej strony jako cel, do urzeczywistnienia którego dążymy, z drugiej natomiast jako narzędzie inkluzji służące do osiągnięcia nadrzędnego celu, jakim jest budowanie społeczeństwa inkluzywnego, opartego na zasadzie równości podmiotów”, J. Rzeźnicka-Krupa, *Edukacja, różnica i strategie inkluzji w perspektywie założeń edukacji włączającej*, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja” 2023, 92 (4), s. 11. Proponowane przez nas uwspółcześnienie tekstów literatury dawnej pozwoli, w naszym odczuciu, na zrównanie możliwości percypowania tekstu literackiego przez wszystkich uczniów, niezależnie od ich indywidualnych potrzeb czy zdolności.

¹⁹ M. Ciborowski, *Instrukcja tworzenia dokumentów...; Jak tworzyć dostępne dokumenty tekstowe...*

tekstów urzędowych i firmowych, które mają trafić do masowego odbiorcy. Taki sposób pisania zalecają na całym świecie eksperci i zwolennicy idei upraszczania komunikacji publicznej. Prosty język sprawia, że tekst czytamy szybko (w swoim naturalnym tempie) i więcej z niego zapamiętujemy²⁰. To również „sposób komunikacji instytucji lub firmy z klientem, w której ten drugi nie czuje się ani gorszy, ani głupszy, ani zagubiony”²¹.

Następująco zaś prosty język charakteryzują Tomasz Piekot, Grzegorz Zarzeczny i Ewelina Maroń:

Przyjęcie perspektywy języków kontrolowanych pozwala wyznaczyć następujące zakresy pojęcia prosty język:

1. prosty język to styl komunikacji (głównie w odmianie pisanej);
2. styl ten konstytuują konkretne zasady (reguły) organizacji wypowiedzi;
3. prosty język pozwala komunikować dowolną treść w formie (zazwyczaj) tekstowo krótszej i (zawsze) przystępniejszej niż język naturalny (tu: swobodny, niekontrolowany).
4. Do powyższych cech należałoby dodać jeszcze dwie – uwzględniające kontekst użycia i audytorium, a zatem:
5. prosty język to styl pisania w sytuacjach publicznych (komunikowanie publiczne);
6. teksty w prostym języku adresowane są do szerokiego grona odbiorców, tzn. dorosłych, przeciętnych w sensie statystycznym Polaków²².

Na tym gruncie autorzy formułują następującą własną definicję prostego języka: „[...] sposób organizacji tekstu, który zapewnia przeciętnemu obywatelowi szybki dostęp do zawartych w nim informacji, lepsze ich zrozumienie oraz – jeśli trzeba – skuteczne działanie na ich podstawie”²³. Jedną z form takiego działania

²⁰ W. Jackowska, *Idea prostego języka, czyli efektywna komunikacja nie tylko w biznesie*, [online], <https://www.karierawfinansach.pl/artukul/wiadomosci/prosty-jezyk-komunikacja-w-biznesie> [dostęp: 1.09.2024].

²¹ M. Kresa, *Prosty język w komunikacji akademickiej*, [online], <https://www.uw.edu.pl/prosty-jezyk-w-komunikacji-akademickiej> [dostęp: 1.09.2024].

²² T. Piekot, G. Zarzeczny, E. Maroń, *Standard plain language w polskiej sferze publicznej*, [w:] *Lingwistyka kryminologiczna*, M. Zaśko-Zielińska, K. Kredens (red.), Wrocław 2019, s. 198. Autorzy wskazują również na to, że „pierwsza z cech wyklucza stosowanie prostego języka jako kryterium oceny w tych typach tekstów, które mają inny cel prymarny niż zwyczajne komunikowanie treści, np. w tekstach artystycznych, rytualnych etc.”, ibidem. Dodają jednocześnie, że „[w] praktyce stosowany jest on jednak jako kryterium, gdy walor artystyczny ustępuje miejsca np. chęci zwiększenia zasięgu czytelniczego/sprzedaży”, ibidem, przypis 2. Dodałybyśmy do tej listy również potrzebę edukacyjną, w której chodzi nie tylko o estetyczne przeżywanie tekstu artystycznego, lecz także (a może przede wszystkim) o zrozumienie treści utworu i umiejętność jego zinterpretowania, co sprawdzane jest w procesie weryfikacji efektów uczenia się.

²³ Ibidem, s. 199.

może być, w naszej opinii, wykazanie się wiedzą na temat danego tekstu literackiego podczas egzaminu. Uproszczona wersja trudnych w odbiorze utworów doby staropolskiej ma szansę przysłużyć się lepszemu przyswojeniu treści lektury i w konsekwencji uzyskaniu dobrego wyniku podczas sprawdzania stanu wiedzy ucznia.

Przygotowanie tekstu napisanego językiem prostym wiąże się z zachowaniem pewnych reguł. O najistotniejszych z nich mówi w wywiadzie udzielonym „Wiadomościom Uniwersyteckim” Paweł Nowak z Katedry Komunikacji Medialnej UMCS:

Po pierwsze zwięźłość. To dotyczy wszelkiej komunikacji publicznej z obywatelkami i obywatelami. Zwięźłość oznacza minimum słów, maksimum treści. [...] Druga zasada mówi, że te słowa muszą być zgodne z regułami języka polskiego. Zgodnie z regułami, ale potocznymi, a nie hiperpoprawnymi, bo wadą języka nieprostego jest to, że wybiera formy ekskluzywne, które zna bardzo mało osób – one są idealne, ale niekomunikatywne. Trzecia cecha zatem to komunikatywność, czyli umiejętność przygotowania tekstu w taki sposób, żeby był prosty do oceny i przeczytania. Żeby treści, których szukamy, były łatwe do znalezienia. Jeśli mamy krótki tekst, to nie ma tego problemu. Natomiast jeśli mamy tekst dłuższy, to dobrze jest go posegmentować. Poszczególne części warto nazwać albo wskazać przez inne elementy, gdzie co się znajduje, aby dało się łatwo do nich dotrzeć. Na tym polega komunikatywność. Bardzo ważne jest także to, jak dany tekst jest skonstruowany. Dobrym rozwiązaniem są w tym wypadku wyliczenia, wypunktowania, elementy graficzne²⁴.

Powyższe charakterystyki prostego języka i rządzące nim reguły dotyczą, co prawda, komunikatów urzędowych, jednak w naszym przekonaniu podobne stanowisko warto przyjąć również w odniesieniu do trudniejszych w odbiorze tekstów literackich, zwłaszcza że ich czytanie i znajomość treści obowiązują w procesie kształcenia polonistycznego²⁵. Intuicja ta znajduje potwierdzenie w artykule Anny

²⁴ *Prosty język jest dla wszystkich* – rozmowa z prof. dr. hab. Pawłem Nowakiem, [online], <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosci,28839,prosty-jezyk-jest-dla-wszystkich,143322.htm> [dostęp: 1.09.2024].

²⁵ Nasze stanowisko w kwestii upraszczania tekstów literatury dawnej stoi w opozycji do tego, co mówi przywołany już Paweł Nowak. Badacz na pytanie o to, w jakich tekstach powinno się stosować język prosty, odpowiada: „Ze względu na moje wieloletnie doświadczenie z prostym językiem oraz świadomość tego, jak bardzo mało kompetentną językowo grupą są w większości mieszkańcy globalnej Północy chciałbym, żeby wszystkie dokumenty były pisane prostym językiem. Bardzo by to pomogło ludziom w ich codziennym życiu. Chodzi zatem o teksty tzw. użytecznościowe, praktyczne, które są niezbędne do tego, aby funkcjonować w społeczeństwie, np. mieć obywatelstwo, opłacać media, załatwiać sprawy w urzędach, rozumieć to, co się komunikuje informacyjnie na temat zmian w życiu prawnym, administracyjnym, urzędowym. Czymś zupełnie innym są teksty artystyczne, estetyczne, które nie są potrzebne praktycznie, tylko rozwijają

Burzyńskiej-Kamienieckiej, w którym autorka pisze: „Koncepcja prostego języka (plain language) opiera się na stosowaniu takich zasad tworzenia (upraszczania) tekstów, by w rezultacie były one w optymalny sposób dostosowane do możliwości percepcyjnych przeciętnych odbiorców”²⁶. Upraszczenie nie musi zatem odnosić się wyłącznie do tekstów urzędowych czy urzędowo-prawnych, lecz dotyczy całego uniwersum komunikatów, w tym również literatury pięknej.

Fundamentalnym celem przygotowania zapowiadanej monografii jest przybliżenie treści wybranych utworów literatury dawnej, uczynienie ich bardziej przystępnymi w odbiorze, przyswajalnymi i – być może dzięki takiemu zabiegowi – bardziej lubianymi przez uczniów. Uspółcześnienie języka lektur pozwoli odbiorcom samodzielnie dostrzec uniwersalność i bliskość problemów, dylematów, ludzkich postaw czy wyznawanych wartości. Upraszczenie trudnych tekstów znajdujących się w podręcznikach sprzyja również przyswajaniu wiedzy przez uczniów, na co wskazuje – powołując się na badania Jana Iluka²⁷ – Olga Matyjaszczyk-Łoboda²⁸.

3. Uspółcześnianie tekstów literatury dawnej – rekonesans

Pomysł na uspołecznienie tekstów literatury dawnej nie jest oczywiście nowy²⁹. Stanowi próbę realizacji postulatów sformułowanych w programie *Przepisywanie*

kulturalnie, podnoszą kompetencje użytkowników języka. Dokumenty, które są niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie, powinny być napisane prostym językiem, a teksty literackie, artystyczne, mogą być i są pisane innym językiem. Dlatego należy umieć je odróżniać”. Ibidem. Naszym zdaniem teksty artystyczne, głównie te omawiane na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej i ponadpodstawowej, prezentują swoiście rozumiany wymiar użytecznościowy, gdyż poza doznaniem estetycznym, które mają zapewnić czytelnikowi, są po prostu tekstami, które uczniowie powinni znać i rozumieć, by zaliczyć kolejne etapy edukacji szkolnej. Z tego względu sądzimy, że upraszczanie często nierozumianych dzieł jest działaniem potrzebnym, zaś sama idea prostego języka zdecydowanie wykracza poza ramy komunikacji instytucjonalnej.

²⁶ A. Burzyńska-Kamieniecka, *Praktyka upraszczania tekstów w dydaktyce języka polskiego jako obcego (dawniej i dziś)*, „Oblicza Komunikacji” 2019, 11, s. 170.

²⁷ Zob. J. Iluk, *Wpływ czytelności tekstów edukacyjnych na efektywność nauczania w warunkach szkolnych*, Wrocław 2012.

²⁸ O. Matyjaszczyk-Łoboda, *Prosty język jako narzędzie do adaptacji tekstów na potrzeby nauczania języka polskiego jako obcego*, „Oblicza Komunikacji” 2019, 11, s. 192.

²⁹ W innym niż upraszczanie tekstów literackich ujęciu, wskazując jednakże na potrzebę zbliżania kanonicznych utworów literatury dawnej do współczesności, wypowiadała się już w latach 90. Ewa Jaskółowa. W jednym ze swoich artykułów badaczka prezentowała walory płynące z zestawienia tekstu średniowiecznego i współczesnego (podnoszącego podobną tematykę) w celu pokazania uczniom, że dzisiejsi czytelnicy mogą odczytywać i rozumieć utwór sprzed

kanonu, zainicjowanego ongiś przez Instytut Książki³⁰. Przedsięwzięcie to miało w zamyśle autorów „zmierzać do kulturowego odzyskania polskiej literatury dawnej, do pogłębionego i pełniejszego, niż ma to miejsce obecnie, włączenia jej

wieków z perspektywy własnych doświadczeń i przeżyć. W efekcie tekst przestaje być po-mnikowy, niejasny, odległy, a może stać się zrozumiały i bliski. Jaskółowa przytacza cztery zalety płynące z takiego zestawienia: „Po pierwsze zatem — uczeń przestaje odbierać utwór kanoniczny «na kolanach», dostrzega bowiem nowe możliwości jego odczytania. Po drugie rodzi się u niego motywacja dla poznawania najodleglejszej literatury, bo jej pamięć pozwoli na swobodne poruszanie się w obszarze literatury i kultury współczesnej. Po trzecie – docie-ranie do sensów utworu współczesnego przez pryzmat intertekstualnych nawiązań do tekstu utrwalonego w zbiorowej pamięci literackiej prowadzi do rozbijania schematów w odbiorze średniowiecza. Po czwarte w końcu – stanowi przygotowanie do samodzielnej analizy i inter-pretacji porównawczej, które to zadanie stawia się przed młodym człowiekiem na maturze”, E. Jaskółowa, *Polemika ze średniowiecznym ideałem świętości. Szkolne „kontynuacje i nawiązania” w perspektywie intertekstualnej*, [w:] *Interpretacje i metodologie. Studia z dydaktyki literatury polskiej*, A. Opacka (red.), Katowice 1997, s. 37. W naszym przekonaniu przygotowanie publikacji ze-stawiającej oryginalny tekst dawny z jego uwspółcześnioną wersją mógłby pomóc zrealizować wskazane przez Jaskółową zadania, zwłaszcza ujęte w punktach 1–3. Zagadnienie to uczona podjęła także w artykule *Trudne lekcje poezji*, próbując uchwycić przyczynę tytułowej niechęci uczniów do lektury i rozmowy na temat utworów poetyckich, szczególnie tych powstałych w dobie staropolskiej. Ponadto przedstawiła propozycję metodyczną pracy z *Bogurodnicą* (zob. *Trudne lekcje języka polskiego. Ku rozwiązaniom praktycznym*, A. Janus-Sitarz, A. Handzel, A. Kania, A. Kulig (red.), Kraków 2015, s. 125–138).

³⁰ *Powstana przekłady dzieł staropolskich*, [online], <https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,powstana-przeklady-dziel-staropolskich,1406.html> [dostęp: 1.09.2024]. Warto w tym miejscu przywołać także interesującą wypowiedź prof. Jerzego Jarniewicza, filologa, poety, krytyka literackiego i tłumacza. W opublikowanym na łamach „Tygodnika Powszechnego” artykule pt. *Literatura w niebycie* konstatał: „Arcydziełom przeszłości, jeśli się je uwspółcześni, nie grozi unicestwienie. Są nam potrzebne, tak jak my im jesteśmy potrzebni”. I dodawał dalej: „Fetyzyzacja literatury, która tak kategorycznie zabrania uwspółcześniać, skazuje ją na nieobecność. Jesteśmy chyba jedynym kra-jem w Europie, w którego księgarniach nie można kupić największych dzieł narodowej literatury. Kiedy ostatnio wydano w Polsce Reja, Sępa Szarzyńskiego, Paska? W której księgarni można dziś znaleźć *Monachomachie*? Albo, gdybyśmy sięgnęli po bliższą nam klasykę, takie *Noce i dnie*? Klasycy polskiej literatury są albo zepchnięci w niebyt, albo zamknięci w getcie lektur szkolnych. [...] Język dawnej literatury nie powiększy grona języków martwych, dopóki sprawdza się go językami naszych czasów. I odwrotnie: w konfrontacji z językiem dawnej literatury, współczesna polszczyzna sprawdza się i poznaje swoje granice. Uwspółcześnione wersje klasycznych tekstów to pomysł nie tylko dla uczniów. Wiele bym dał, by móc przeczytać literaturę staropolską w wer-sjach współczesnych mi pisarzy – autorów o wyrazistych dykcjach, którzy poszerzają możliwości dzisiejszej polszczyzny. Np. poezję Daniela Naborowskiego (1573–1640) w adaptacji Andrzeja Sosnowskiego czy uwspółcześnioną przez Justynę Bargielską *Transakcję albo opisanie życia jednej sieroty przez żalose trena od teje samej pisane* Anny Stanisławskiej (1651–1700). Proszę się nie bać: Naborowski Sosnowskiego nie wyparłby Naborowskiego, a Stanisławska Bargielskiej nie wyparłaby Stanisławskiej. Zamiast wyparcia mielibyśmy pomnożenie” (J. Jarniewicz, *Literatura w niebycie*, „Tygodnik Powszechny” 2015, 35, [online], <https://www.tygodnikpowszechny.pl/literatura-w-niebycie-29775> [dostęp: 2.09.2024]).

żywej i twórczej obecności we współczesną kulturę³¹. Zgodnie z intencją ówczesnych władz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wspomnianego Instytutu Książki planowano stworzenie kolekcji przekładów na współczesną polszczyznę najważniejszych dzieł literatury epok dawnych, które ułatwiłyby ich lekturową percepcję różnorodnym odbiorcom (w tym m.in. uczniom różnych typów i poziomów szkół). Zadania takiego przybliżania klasyki mieli się podjąć najwybitniejsi polscy pisarze i tłumacze. Planowano, by pracom nad adaptacjami kanonicznych utworów literatury staropolskiej towarzyszyły spotkania naukowe poświęcone zagadnieniom szeroko pojętej uwspółcześniającej modernizacji tekstów dawnych. Należy przypomnieć w tym miejscu przynajmniej jedno z takich sympozjów. Zostało ono zorganizowane 6 maja 2015 roku na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie³². W jego ramach w pięciu panelach i towarzyszących im dyskusjach otwartych uczestniczyło 25 badaczy reprezentujących różne dyscypliny i subdyscypliny filologii (m.in. literaturoznawcy, w tym: mediewiści, staropolanie, krytycy literaccy, edytorzy, tłumacze, komparatyści, językoznawcy) i badań kulturowych oraz różne ośrodki akademickie. Prowadzili oni wielowątkowe rozmowy na temat zagadnienia „przepisywania kanonu”. Konfrontując różne stanowiska na temat tytułowego problemu, próbowano także wypracować skuteczne sposoby pracy nad takimi „tłumaczeniami”. Mimo burzliwych nierzadko debat wyrażono przekonanie, że takie adaptowanie tekstów dawnych „jest dziś istotną i palącą potrzebą, która ściśle wiąże się z dokonującą się na naszych oczach głęboką zmianą kulturową, a wyjście naprzeciw realiom tej zmiany pozostaje kwestią odpowiedzialności za ciągłość polskiej kultury i wpisanych w nią wartości”³³.

Jak doskonale wiemy, czytanie literatury stanowi jedną z najistotniejszych praktyk w edukacji polonistycznej – stwarza bowiem podstawy do poznawania i rozumienia świata, umożliwia odbiorcy kontakt z tradycją, współczesnością i samym sobą. Stanowi też istotną formę uczestnictwa w ciągłości kultury i w życiu języka. Dla znaczącej większości dzisiejszych użytkowników polszczyzny język literatury staropolskiej jest w dużej mierze niezrozumiały, co sprawia, że utwory epok dawnych stają się dla nich nieczytelne, a nawet „martwe lekturowo”, zaś właściwa i świadoma recepcja tychże dzieł znacząco utrudniona. Nie zawsze komentarz językowy i objaśnienia stanowią wystarczającą pomoc, szczególnie w przypadku uczniów czy mniej wyrobionych czytelników. Wy-

³¹ *Przepisywanie kanonu. Zagadnienia modernizacji języka literatury dawnej*, [online], <https://teatrnn.pl/przepisywanie/resume> [dostęp: 1.09.2024].

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

daje się więc (przy pełnym zniuansowaniu tego delikatnego i jakże złożonego zagadnienia), że szansą na realną obecność w polu zainteresowania odbiorców, a także skuteczną pomocą dydaktyczną w kształceniu polonistycznym może być propozycja edycji zawierającej uprzystępnioną wersję tekstów staropolskich. Daje to szansę na ich realne i rzeczywiste uobecnienie w obiegu szkolnym, ale i popularnym, stanie się elementem żywej kultury, formą pośredniczenia i budowania porozumienia między przeszłością a współczesnością. Ponadto stanowić może jeden ze sposobów poszukiwania drogi do odbiorcy, niejako dać „drugie życie lekturom”³⁴, pozwolić dostrzec, że nie są to skamienieliny, a raczej utwory, które dają asumpt do dyskusji na temat problemów i spraw ważnych dla ludzi każdego czasu.

Warto też w tym miejscu nadmienić, że taki sposób przybliżania czytelnikom tekstów dawnych jest dobrze znany w tradycji angielskiej, francuskiej czy włoskiej. Uwspółcześniająca modernizacja zbliża się poniekąd do przekładu i poszukuje współczesnego idiomu dla klasycznych dzieł, stwarza szansę skomunikowania ich z dzisiejszą polszczyzną. W takiej niezwyklej „transkrypcji”³⁵ utworu nie chodzi bowiem jedynie o uproszczenie, ale

o reaktywację dawnego dzieła, o swoistą transfuzję tekstu oryginalnego we współczesność – na nowych warunkach, w nowym polu kulturowym, w nowym środowisku językowym. Tak przepisany tekst toruje drogę do oryginału – przypomina o jego kulturowej wadze i niezbędności. A w dalszej perspektywie – być może – wprowadza literaturę dawną w szerszy obieg czytelniczy³⁶.

Warto także przywołać słowa Billa Johnstona, jednego z uznanych amerykańskich tłumaczy dzieł polskiej literatury pięknej:

W przekładzie [...] posługuję się standardową współczesną angielszczyzną. Nie wprowadzam żadnych elementów archaizacji języka. Podobnie jak większość tłumaczy literatury jestem przekonany, że taka strategia najlepiej służy przekładowi tekstów literackich. Tłumacz powinien dążyć do maksymalnego przybliżenia utworu odbiorcy docelowemu; lektura przekładu musi być równie łatwa, jak łatwa była lektura oryginału dla jego pierwszych czytelników. [...] Taka jest powszechna praktyka w tłumaczeniu literatury. Chociaż język przekładu jest współczesny, nie posługuję się

³⁴ Sformułowanie zaczerpnięte z pracy Anny Janus-Sitarz, *Klasyka literacka w szkole. Poszukiwanie drogi do czytelnika lub drugie życie lektury*, [w:] *Lektury w ręku nauczyciela. Perspektywa polska i zagraniczna*, A. Janus-Sitarz (red.), Kraków 2019, s. 83–94.

³⁵ Choć samo pojęcie transkrypcji wydaje się w tym miejscu mało precyzyjne i właściwe, bowiem w tekstologii definiowane jest ono jako zapis tekstu dawnego zgodnie z zasadami dzisiejszej ortografii, ale z zachowaniem cech językowych zabytku.

³⁶ *Przepisywanie kanonu. Zagadnienia modernizacji języka literatury dawnej...*

w nim wyrażeniami sloganowymi czy kolokwialnymi. Rejestr jest wysoki, momentami nawet formalny [...]. Uzyskuję w ten sposób efekt naturalności, ale bez popadania w kolokwialność³⁷.

Nasz projekt wpisuje się więc w trwający już nurt badań filologicznych, którego wyraźnym reprezentantem stał się ostatnio Antoni Libera – autor opublikowanej w listopadzie 2023 roku „transkrypcji” *Odprawy posłów greckich* Jana Kochanowskiego. Jak można przeczytać na stronie Polskiego Radia: „Antoni Libera podjął się zadania karkołomnego i opracował uwspółcześnioną wersję *Odprawy posłów greckich*. Chciałoby się rzec – przetłumaczył najznakomitsze dzieło Kochanowskiego z polskiego na polski, czyniąc je dostępnym dla współczesnych czytelników i widzów”³⁸. Sam pisarz i tłumacz podkreślał zaś:

Od powstania *Odprawy posłów greckich* do dzisiaj minęło prawie 450 lat. Przez ten czas język bardzo się zmienił. I nie chodzi tylko o słownictwo i semantykę, lecz w równym stopniu o składnię i retorykę. Czytanie czy słuchanie utworów staropolskich nastrocza więc trudności, i to niemałych. Dla badaczy literatury, a także dla osób o szczególnych zainteresowaniach lingwistycznych rozszyfrowywanie archaizmów i rozwikływanie zawiłości są rzeczami atrakcyjnymi, dla zwykłego odbiorcy, który chce po prostu poznać treść dawnego dzieła – niekoniecznie, a raczej bywają źródłem zniechęcenia. Stąd w rozmaitych wydaniach – z Biblioteką Narodową na czele – tyle przypisów objaśniających prawie każde zdanie. Niemniej lektura tekstu obciążona koniecznością ciągłego zaglądania do przypisów jest nużąca i rozprasza uwagę³⁹.

Wydaje się, że pracę Antoniego Libery należałoby uznać raczej za rodzaj artystycznej parafrazy, niezwyklej translacji będącej jednocześnie próbą wyrażenia za pomocą współczesnej polszczyzny uniwersalnych prawd i treści⁴⁰. Być może

³⁷ B. Johnston, *Od tłumacza / Translator's note*, [w:] J. Kochanowski, *The Envoys*, translated by B. Johnston, Introduction by K. Koehler, Kraków 2007, s. XL.

³⁸ Maciej Wojtyśzko: „*Odprawa posłów greckich*” w transkrypcji Antoniego Libery to sztuka współczesna, [online], <https://www.polskieradio.pl/8/404/artukul/3276714,maciej-wojtyśzko-odprawa-poslow-greckich-w-transkrypcji-antoniego-libery-to-sztuka-wspolczesna> [dostęp: 1.09.2024].

³⁹ Z. Liszewska, *Odprawa posłów greckich*, reż. Maciej Wojtyśzko, [online], <https://culture.pl/pl/dzielo/odprawa-poslow-greckich-rez-maciej-wojtyśzko> [dostęp: 1.09.2024].

⁴⁰ Uważamy za zasadne przywołanie w tym miejscu informacji o pierwszej scenicznej adaptacji *Odprawy posłów greckich* właśnie w transkrypcji na współczesną polszczyznę dokonanej przez Antoniego Libę. Premiera spektaklu w reżyserii Macieja Wojtyśzki odbyła się 11.11.2023 roku w salonie foyer Teatru Polskiego w Warszawie. Uwspółcześniona wersja szesnastowiecznego dramatu stała się przyczynkiem do jego nowych odczytań, a także ukazała, jak aktualne jest dziś przesłanie tego utworu. Sądzymy, że może się ona przyczynić do zainteresowania dziełem szerokiego i różnorodnego grona odbiorców. Warto również przywołać interesującą wypowiedź prof. Andrzeja Dąbrówki, historyka literatury, mediewisty, edytora (*notabene* kierującego zespołem kontynuującym tzw. projekt Wydania Sejmowego *Dzieł wszystkich* Jana Kochanowskiego,

właśnie ze względu na tę uniwersalność i ponadczasowość poruszanej w utworów dawnych tematyki warto uczynić je bardziej zrozumiałymi, podjąć się prac adaptacyjnych, by przekaz w nich zawarty dotarł do szerszej grupy odbiorców. W podobnym duchu wypowiadał się też Wojciech Szlachowski – autor uprzyświeconej w 2022 roku wersji *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*:

Uznałem, że ten najdłuższy znany średniowieczny tekst powinien być przywrócony i uwspółcześniony. [...] Jest też ponadczasowym, uniwersalnym moralitetem z niezwykle ostrym pazurem satyry społecznej. Nie brak mu poczucia humoru, komizmu postaci, ich zachowań i wypowiedzi. To wszystko sprawia, że warto tę arcyciekawą „zmarzlinę” ożywić. Stałem się zatem go uprzyświecić, ale broń Boże nie spłycać. Pisząc tę swoistą translację, jak najusilniej próbowałem się wczuć w ducha jego autora. W związku z tym nie „spłycałem”, a raczej „pogłębiałem” go, starając się być jak najbliższej intencjom twórcy tego dzieła⁴¹.

Podobna idea przyświeca również nam: przybliżenie dzisiejszemu, zwłaszcza młodemu czytelnikowi kanonicznych dzieł literatury dawnej, które poznawane są (czy może raczej: zaledwie czytane) na lekcjach języka polskiego. W naszym przekonaniu, ze względu na ważną tematykę, przekazywanie ogólnoludzkich wartości i rozważanie postaw człowieka wobec tego, co go spotyka, utwory staropolskie

zob. E.A. Jurkowska, „Wydanie sejmowe” *Dzieł wszystkich Jana Kochanowskiego – edytorskie opus magnum i jego „powrót z przeszłości”*, [w:] „*Powroty do przeszłości*”. *Literatura i kultura lat 80. i jej współczesna recepcja*, W. Gardocki, D. Piechota (red.), Białystok 2022, s. 51–62) i tłumacza na temat tego spektaklu, jak i samej najnowszej edycji dzieła Kochanowskiego w adaptacji Antoniego Libery: „nie ma wątpliwości, że teatralnie odnieśliśmy wielką korzyść, tekst zabrzmiał współcześnie i można to nazwać niezwykłym przeżyciem, że byliśmy pierwszymi od stuleci ludźmi, którzy słysząc te role, tak wiele mogli z nich od razu zrozumieć. Moderator spotkania nazwał to „zmartwychwstaniem Kochanowskiego”, a towarzyszący mi mój wnuk – licealista był zaś skłonny doprecyzować, że tekst Kochanowskiego nie był całkiem martwy [...] Dzięki temu zabiegowi znika dystans języka i mentalności, i znika też potrzeba zainscenizowania okna dystansu, przez które oglądamy dawny tekst tak odległy treściowo, że niemożliwy do wykonania jak współczesny, gdyż ani wykonawca, ani widz nie może się z postaciami utożsamiać. Dzięki usunięciu tej bariery aktor deklamujący czy grający Kochanowskiego może się na powrót identyfikować z postacią, „grać trzewiami”, i muszę przyznać, że nowa forma tekstu odsłania głębokie ludzkie motywacje u przedstawianych osób. Budzi to jeszcze większy podziw dla psychologicznej wnikliwości poety, potrafiącego się wcielać w różne osoby i nadawać kształt motywom ich postępowania. To wszystko zacierało się w starym tekście, który nie pozwalał odczuwać empatii ani aktorowi, ani widzowi. Tak więc od tej strony pełny sukces i gratulacje dla Antoniego Libery, wydawnictwa PIW i Teatru Polskiego za odwagę wyruszenia w tę trudną, ale konieczną drogę”, A. Dąbrówka *Zmartwychwstanie Kochanowskiego?*, [online], <https://teatrologia.pl/recenzje/andrzej-dabrowka-zmartwychwstanie-kochanowskiego> [dostęp: 2.09.2024].

⁴¹ W. Szlachowski, *Wstęp*, [w:] *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią, tłumaczenie z polskiego: Wojciech Szlachowski*, Białystok 2022, s. 3.

w pełni zasługują na takie „udostępnienie” ich współczesnemu czytelnikowi⁴². Takie podejście może stworzyć przestrzeń do dialogu, komunikacji między dawnymi autorami i ich dziełami a dzisiejszymi odbiorcami.

4. Uwspółcześnione lektury staropolskie – koncepcja publikacji, planowany przebieg prac, grupa odbiorcza

Pracę nad przygotowaniem pomocy dydaktycznej, o której mowa, zaczniemy od wyboru tekstów – jego podstawą będzie lista lektur przewidziana w Podstawach programowych kształcenia ogólnego (przedmiot język polski) dla szkół podstawowych, ponadpodstawowych i polonijnych.

Zgodnie z Podstawą programową przedmiotu język polski w szkole podstawowej i ponadpodstawowej omówieniu podlegają następujące utwory epok dawnych:

1. W klasach VII–VIII szkoły podstawowej⁴³: Jan Kochanowski, wybór fraszek, wybrana pieśń i wybrane treny, w tym VII i VIII;
2. W szkole ponadpodstawowej⁴⁴: *Bogurodzica*, Jan Kochanowski, *Treny* (jako cykl poetycki), *Lament świętokrzyski* (fragmenty), *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze*

⁴² Wydaje się, że warto w tym miejscu dodać, że problematyka adaptacji tekstów literackich jest zagadnieniem dobrze rozpoznanym w glottodydaktyce polonistycznej, zarówno jeśli chodzi o opis teoretyczny, jak i jego aspekt pragmatyczny. Można w tym miejscu przywołać np. prace: R. Cudak, *Edukacja literacka na kursach języka polskiego jako obcego*, [w:] *Sztuka i rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*, A. Achtelek, M. Kita, J. Tambor (red.), 2, Katowice 2010; A. Seretny, *Nauka o literaturze i teksty literackie w dydaktyce języka polskiego jako obcego/drugiego*, [w:] *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, E. Lipińska, A. Seretny (red.), Kraków 2006; A. Seretny, *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego. Między percepcją a recepcją dzieła*, [w:] *Literatura polska w świecie. Zagadnienia odbioru i recepcji*, R. Cudak (red.), 1, Katowice 2006; A. Zieniewicz, *Kanon możliwy, kanon konieczny, kanon normatywny*, [w:] *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, P. Garncarek, P. Kajak, A. Zieniewicz (red.), Warszawa 2010; T. Czerkies, *Tekst literacki w nauczaniu języka polskiego jako obcego (z elementami pedagogiki dyskursywnej)*, Kraków 2012; B. Szałasta-Rogowska, *Nie jestem turystą. Poezja emigracyjna na zajęciach lektoratowych*, [w:] *Sztuka i rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*, A. Achtelek, M. Kita, J. Tambor (red.), 2, Katowice 2010; M. Pasieka, *Co czytać? Czyli o tekstach dla średnio zaawansowanych*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie polonistyczne dla cudzoziemców” 1998, 10, s. 243–249; W. Próchniak, *Klucz do wierszy. Poezja w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Lublin 2012. Zagadnienie to nie jest jednak przedmiotem niniejszego artykułu, dlatego nie będziemy pochylać się nad tą kwestią.

⁴³ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa, język polski*, [online], <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/podstawa-programowa-ksztalcenia-ogolnego-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-jezyk-polski.pdf> [dostęp: 2.09.2024].

⁴⁴ Uwzględniamy zarówno poziom podstawowy, jak i rozszerzony. Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej

Śmiercią (fragmenty), Jan Kochanowski, wybrane pieśni, w tym: *Pieśń IX* ks. I, *Pieśń V* ks. II; treny: IX, X, XI, Piotr Skarga, (wybrane kazanie), Mikołaj Rej, *Żywot człowieka poczciwego* (fragmenty), Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej* (fragmenty), Wacław Potocki, *Transakcja wojny chocimskiej* (fragmenty z części I).

3. W szkole ponadpodstawowej dla polskich uczniów uczących się za granicą⁴⁵:
^{*46}*Bogurodzica*, Gall Anonim, *Kronika polska* (fragmenty), *Jan Kochanowski, wybrane pieśni, w tym: *Pieśń IX* ks. I, *Pieśń V* ks. II, psalmy, w tym *Psalm 13*, *Psalm 47*, treny, w tym: IX, X, XI i XIX, *Odprawa posłów greckich* (fragmenty), Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej* (fragmenty), Piotr Skarga, *Kazania sejmowe* (fragmenty), Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki* (fragmenty).

Wyboru konkretnych utworów do opracowania dokonamy po przeanalizowaniu podręczników wiodących na rynku edukacyjnym wydawnictw oświatowych (m.in. Nowa Era, WSiP, Operon, GWO, Stentor) do nauki języka polskiego na obu poziomach kształcenia. Wyodrębnione przez nas teksty literackie zostaną podane w dwóch symultanicznie zestawionych ze sobą postaciach: tekst oryginalny z objaśnieniami językowymi i rzeczowymi oraz zredagowany zgodnie z ideą prostego języka, tj. w wersji uwspółcześnionej, łatwej do czytania, opracowanej zgodnie z wytycznymi podanymi w dokumencie *Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia*⁴⁷. Wydaje się nam to bardzo zasadne, a wręcz nieodzowne, ponieważ zależy nam, by tekst w oryginalnej formie językowej nie został zepchnięty na margines. Uwspółcześniająca modernizacja ma stanowić zaledwie przyczynę, pomost do czytelniczego spotkania z autorskim przekazem utworu. Do każdego opracowanego w ten sposób tekstu zostanie przygotowany pakiet materiałów dodatkowych, składający się z ilustracji

kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, [online], <https://dziennikustaw.gov.pl/D2024000101901.pdf> [dostęp: 2.09.2024].

⁴⁵ Podstawa programowa dla uczniów polskich uczących się za granicą, [online], <https://www.orpeg.pl/wp-content/uploads/2020/09/Podstawa-programowa-dla-szkol-polonijnych-w-jezyku-polskim.pdf> [dostęp: 2.09.2024].

⁴⁶ Jak czytamy w dokumencie: „Teksty poznawane w całości – nie mniej niż 8 pozycji książkowych oraz wybrane przez nauczyciela teksty o mniejszej objętości, przy czym **nie można pominąć** [podkr. E.A.J. i E.G.] autorów i utworów oznaczonych gwiazdką”.

⁴⁷ *Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia*, [online], <https://www.power.gov.pl/media/13597/informacja-dla-wszystkich.pdf> [dostęp: 2.09.2024].

przybliżających treść dzieła (np. komiksów i/lub tzw. skechnotek⁴⁸) oraz kart pracy z różnego typu ćwiczeniami z zakresu wiedzy o literaturze i wiedzy o języku, wspomagającymi zrozumienie interesujących nas tekstów literackich oraz naukę języka polskiego.

Ze względu na to, że publikacja jest na razie w fazie projektowej, namysł nad jej zawartością trwa, nie jesteśmy w stanie wypunktować szczegółowych rozwiązań i wyszczególnić konkretnych ćwiczeń, które planujemy zamieścić jako dodatek do opracowania. Chcemy jednak nakreślić, jakie typy zadań (związane z jakimi umiejętnościami) widzimy jako te, które byłyby naszym zdaniem wartościowym uzupełnieniem części głównej opracowania. Część z proponowanych zadań miała by na celu kształtowanie umiejętności literackich i interpretacyjnych:

1. ćwiczenia z zakresu czytania ze zrozumieniem (wskazywanie informacji prawdziwych i fałszywych, układanie planu wydarzeń we właściwej kolejności, wybór prawidłowej odpowiedzi, łączenie informacji w pary, przyporządkowywanie danych, uzupełnienie tekstu z lukami danymi z treści lektury),
2. ćwiczenia dotyczące znajomości gatunków literackich i środków stylistycznych (nazywanie gatunków i wskazywanie ich wyznaczników; nazywanie i wskazywanie w utworze środków stylistycznych oraz określanie ich funkcji w tekście),
3. formułowanie wypowiedzi na temat danego tekstu (przykładowo recenzji, streszczenia, opowiadania, opisu).

Inne zaś wymagałyby kompetencji językowych:

4. ćwiczenia z zakresu słownictwa i frazeologii (definiowanie nazw, dobieranie synonimów, antonimów, formułowanie słowniczka nazw potrzebnych do zrealizowania zadania polegającego przykładowo na sformułowaniu opisu przeżyć bohatera, wyjaśnianie znaczenia frazeologizmów, szukanie współczesnych form dawnych frazeologizmów występujących w analizowanym tekście),
5. ćwiczenia gramatyczne (odmiana wyrazów, tworzenie wyrazów pochodnych, przekształcanie zdań),
6. ćwiczenia związane z działaniami na tekście (formułowanie planu wydarzeń, streszczenia, przekształcenia fragmentu tekstu danego na tekst współczesny o rozmaitej stylistyce).

⁴⁸ Jak można przeczytać na stronie Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego, sketchnotki, „czyli notatki wizualne, to usystematyzowana i przedstawiona w formie rysunkowych wykresów wiedza w pigułce. Bazują one na naturalnej ludzkiej skłonności do myślenia obrazami. Przydadzą się uczniom na przykład jako szybka powtórka. Są bardziej atrakcyjne i łatwiej przyswajalne niż jednolity tekst. Ich obrazkowa forma ułatwia zapamiętywanie wiadomości”, *Sketchnotki*, [online], <https://gwo.pl/przedmioty/fizyka/sketchnotki> [dostęp: 29.01.2025].

W proces przygotowania monografii zaangażowane będzie zróżnicowane grono osób związanych z Wydziałem Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku: literaturoznawcy – eksperci z zakresu literatury dawnej, językoznawcy – historycy języka i specjalizujący się w polszczyźnie współczesnej, studenci⁴⁹ – głównie zrzeszeni w Studenckim Kole Naukowym Edytorów i Metodyków „Asterysk”, kształtujący swoje umiejętności w zakresie przygotowywania materiałów dydaktycznych i prac redakcyjnych. Opracowanie pozwoli w związku z tym zintegrować środowisko akademickie i stworzyć okazję do nabywania i pogłębiania umiejętności filologicznych i metodycznych przez studentów.

Uwspółcześniona transkrypcja kanonicznych tekstów literatury epok dawnych wraz z dodatkowymi materiałami w postaci komiksów, sketchnotek i kart ćwiczeń ma pomóc w wyrabianiu i rozwijaniu zdolności ich rozumienia, zniwelowaniu obcości ich języka, wprowadzaniu w świat kultury polskiej, kształceniu postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstaw tożsamości narodowej. Uproszczona translacja ma zatem niejako torować drogę, stwarzać ścieżki dostępu do tekstu oryginału, ale w taki sposób, by nie tracić go z czytelniczego horyzontu. Jak już podkreślałyśmy, naszą intencją nie jest zastąpienie tekstu oryginalnego, lecz jego objaśnienie, „przetłumaczenie” z polszczyzny dawnej na polszczyznę współczesną. Oczywiście i kluczowe jest dla nas to, że uczeń musi również obcować z pierwotną wersją tekstu literackiego, nie zaś opierać się wyłącznie na jego uproszczonej wersji.

Prezentowane w niniejszym artykule opracowanie planujemy z myślą o osobach, dla których taki materiał mógłby być szczególnie pomocny. Mając na uwadze to, że nie da się w pełni przewidzieć grupy odbiorczej, zakładamy, że nasza propozycja może zyskać zainteresowanie następującego grona:

1. uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych, poznających na lekcjach języka polskiego teksty literackie z dawnych epok. Opublikowane materiały mogą być przydatne zarówno w procesie kształcenia literackiego, kulturowego

⁴⁹ Studenci filologii polskiej i filologii polskiej nauczycielskiej, głównie ci należący do Studenckiego Koła Naukowego Edytorów i Metodyków „Asterysk” oraz Studenckiego Koła Naukowego Klub Humanistów, działających przy Wydziale Filologicznym UwB, mają już doświadczenie w przygotowywaniu materiałów dydaktycznych. Efektem ich pracy są cztery tomiki *Nowa matura ustna z języka polskiego. Przykładowe opracowania zagadnień egzaminacyjnych*, zawierające propozycje sformułowania wypowiedzi argumentacyjnej. Publikacja dostępna jest na stronie internetowej Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, [online], rub.uwb.edu.pl [dostęp: 2.09.2024]. Więcej na temat tej publikacji piszemy w artykule: E.A. Jurkowska, E. Gorlewska, *Studenci maturzystom. Nowa matura ustna z języka polskiego. Przykładowe opracowania zagadnień egzaminacyjnych jako projekt edukacyjnego wsparcia kształcenia literacko-kulturowego i językowego w szkole ponadpodstawowej*, [w:] *Z problematyki kształcenia językowego*, E. Awramiuk, K. Szamryk (red.), X, Białystok 2024, s. 13–43.

- i językowego oraz samokształcenia uczniów, jak i w procesie przygotowania do egzaminu ósmoklasisty i maturalnego;
2. osób ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi, mających trudności zarówno ze zrozumieniem tekstu staropolskiego, jak i z korzystaniem z tradycyjnych form publikacji (z tego względu opracowanie będzie miało również postać dokumentu dostępnego cyfrowo);
 3. obcokrajowców uczących się języka polskiego (w tym dzieci z doświadczeniem migracji, które kształcą się w polskich szkołach), chcących poznać ważne dzieła klasyki literatury polskiej;
 4. dzieci i młodzież ze szkół polonijnych, mających potrzebę poznawania utworów literatury polskiej, pielęgnowania wartości języka ojczystego, dbania o jego znaczenie w budowaniu tożsamości osobowej oraz wspólnoty narodowej;
 5. studentów pierwszych roczników filologii polskiej, dla których opracowanie to może być przydatne na początkowym etapie obcowania z tekstem staropolskim na poziomie akademickim;
 6. nauczycieli polonistów, dla których przygotowywana publikacja może stanowić pomoc w procesie nauczania literatury dawnej.

Proponowany projekt jest innowacyjny, gdyż w jego efekcie na rynek wydawniczy zostanie wprowadzona monografia, jakiej w polskiej przestrzeni publikacyjnej wciąż brakuje – adaptująca teksty dawne, omawiane w szkole na różnych etapach kształcenia polonistycznego. Wprowadzenie na rynek publikacji tego rodzaju stanowi formę wsparcia osób o szczególnych potrzebach edukacyjnych i wpisuje się w potrzebę rozwoju społecznego, pokazuje również społeczną użyteczność literaturoznawstwa i językoznawstwa.

5. Podsumowanie

Naszym zdaniem przywołane przedsięwzięcie ma duże szanse powodzenia z uwagi na współczesne potrzeby edukacyjne, coraz częściej odnoszące się do rozmaitych szczególnych potrzeb uczniów. Jak wiemy z doświadczenia dydaktycznego, teksty literatury dawnej nastręczają problemów nawet studentom filologii polskiej, nie mówiąc już o znacznie młodszych i niekoniecznie szczególnie zainteresowanych tym fragmentem polskiej kultury uczniach szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Wydaje nam się, że warto taką monografię przygotować, mierząc się z licznymi, jak sądzimy, dylematami i trudnościami, z jeszcze innego powodu: studenci polonistyki, zwłaszcza przyszli nauczyciele, powinni mieć

umiejętności przekładania tekstów dawnych „z polskiego na polski”, ponieważ będą mierzyć się z tą materią w swojej pracy zawodowej. Realizacja planowanej przez nas monografii umożliwi im nabycie – choćby w małym stopniu – kompetencji w zakresie pracy z trudnym tekstem literackim w powiązaniu z zagadnieniami językowymi.

Wyrażamy nadzieję, że publikacja ta przyczyni się do inkluzji i równouprawnienia poprzez kulturę oraz edukację kulturową, pomoże w zapobieganiu problemowi wykluczenia społecznego. Ma ona także za zadanie kształtowanie umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym.

Przygotowanie publikacji otwiera ponadto pole do badawczego namysłu nad zjawiskiem uwspółcześniania dawnych utworów, nad narzędziami literaturoznawczymi i językoznawczymi, niezbędnymi do przeprowadzenia takiego procesu, a także nad jego konsekwencjami natury tekstowej, interpretacyjnej i edukacyjnej. Mamy nadzieję, że praca nad nią stanie się także przyczynkiem do refleksji m.in. nad kwestiami natury semantycznej, aksjologicznej, inwencyjnej czy problemowej. Sądzymy także, że dzięki temu projektowi poznawanie i recepcja literatury dawnej stanie się domeną nie tylko badaczy szeroko pojętej staropolszczyzny. Pozwoli także studentom zrzeszonym w kole naukowym, najmłodszym uczestnikom procesu naukowo-dydaktycznego, na rozwijanie różnego typu kompetencji merytorycznych i miękkich, niezbędnych w prowadzeniu badań naukowych i promocji ich wyników w kraju i poza jego granicami.

BIBLIOGRAFIA

- Burzyńska-Kamieniecka A., *Praktyka upraszczania tekstów w dydaktyce języka polskiego jako obcego (dawniej i dziś)*, „Oblicza Komunikacji” 2019, 11, s. 169–186.
- Ciborowski M., *Instrukcja tworzenia dokumentów dostępnych cyfrowo w Politechnice Białostockiej*, [online], <https://pb.edu.pl/wp-content/uploads/2020/09/Instrukcja-tworzenia-dokumentow-dostepnych-cyfrowo-w-Politechnice-Bialostockiej.pdf> [dostęp: 1.09.2024].
- Cudak R., *Edukacja literacka na kursach języka polskiego jako obcego*, [w:] *Sztuka i rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*, A. Achtełik, M. Kita, J. Tambor (red.), 2, Katowice 2010, s. 117–129.
- Czerkies T., *Tekst literacki w nauczaniu języka polskiego jako obcego (z elementami pedagogiki dyskursywnej)*, Kraków 2012.
- Dąbrówka A., *Zmartwychwstanie Kochanowskiego?*, [online], <https://teatrologia.pl/recenzje/andrzej-dabrowka-zmartwychwstanie-kochanowskiego> [dostęp: 2.09.2024].
- Iluk J., *Wpływ czytelności tekstów edukacyjnych na efektywność nauczania w warunkach szkolnych*, Wrocław 2012.

- Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia*, [online], <https://www.power.gov.pl/media/13597/informacja-dla-wszystkich.pdf> [dostęp: 2.09.2024].
- Jackowska W., *Idea prostego języka, czyli efektywna komunikacja nie tylko w biznesie*, [online], <https://www.karierawfinansach.pl/artykul/wiadomosci/prosty-jezyk-komunikacja-w-biznesie> [dostęp: 1.09.2024].
- Jak tworzyć dostępne dokumenty tekstowe w edytorze MS Word? (podstawy)*, [online], <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/jak-tworzyc-dostepne-dokumenty-tekstowe-w-edytorze-ms-word> [dostęp: 1.09.2024].
- Jankowska M., *Uniwersalne projektowanie w edukacji*, [online], <https://kidsview.pl/uniwersalne-projektowanie-w-edukacji> [dostęp: 1.09.2024].
- Janus-Sitarz A., *Klasyka literacka w szkole. Poszukiwanie drogi do czytelnika lub drugie życie lektury*, [w:] *Lektury w rękę nauczyciela. Perspektywa polska i zagraniczna*, A. Janus-Sitarz (red.), Kraków 2019, s. 83–94.
- Jarniewicz J., *Literatura w niebycie*, „Tygodnik Powszechny” 2015, 35, [online], <https://www.tygodnikpowszechny.pl/literatura-w-niebycie-29775> [dostęp: 2.09.2024].
- Jaskółowa E., *Polemika ze średniowiecznym ideałem świętości. Szkolne „kontynuacje i nawiązania” w perspektywie intertekstualnej*, [w:] *Interpretacje i metodologie. Studia z dydaktyki literatury polskiej*, A. Opacka (red.), Katowice 1997, s. 26–40.
- Jaskółowa E., *Trudne lekcje poezji*, [w:] *Trudne lekcje języka polskiego. Ku rozwiązaniom praktycznym*, A. Janus-Sitarz, A. Handzel, A. Kania, A. Kulig (red.), Kraków 2015, s. 125–138.
- Johnston B., *Od tłumacza/Translator’s note*, [w:] J. Kochanowski, *The Envoys*, translated by B. Johnston, Introduction by K. Koehler, Kraków 2007, s. XL.
- Jurkowska E.A., Gorlewska E., *Studenci maturzystom. „Nowa matura ustna z języka polskiego. Przykładowe opracowania zagadnień egzaminacyjnych” jako projekt edukacyjnego wsparcia kształcenia literacko-kulturowego i językowego w szkole ponadpodstawowej*, [w:] *Z problematyki kształcenia językowego*, E. Awramiuk, K. Szamryk (red.), X, Białystok 2024, s. 13–43.
- Jurkowska E.A., *„Wydanie sejmowe” „Dzieł wszystkich” Jana Kochanowskiego – edytorskie opus magnum i jego „powrót z przeszłości”*, [w:] *„Powroty do przeszłości”. Literatura i kultura lat 80. i jej współczesna recepcja*, W. Gardocki, D. Piechota (red.), Białystok 2022, s. 51–62.
- Kaniewski J., *Problem kanonu lektur w edukacji – od podstaw do matury*, „Polonistyka” 2005, 2, s. 40–46.
- Karkuta D., *Uczynić tradycję bliższą uczniowskim doświadczeniom – refleksje o współczesnym czytaniu poezji w szkole ponadpodstawowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Ad Didacticam Litterarum Polonarum Et Linguae Polonae Pertinentia” 2021, 12 (330), s. 350–365.
- Knopik T., Papuda-Dolińska B., Wiejak K., Krasowicz-Kupis G., *Projektowanie uniwersalne jako perspektywa metodyczna edukacji włączającej*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2021, 42, s. 53–69.
- Kresa M., *Prosty język w komunikacji akademickiej*, [online], <https://www.uw.edu.pl/prosty-jezyk-w-komunikacji-akademickiej> [dostęp: 1.09.2024].

- Liszewska Z., „*Odprawa posłów greckich*”, reż. Maciej Wojtyszko, [online], <https://culture.pl/pl/dzielo/odprawa-poslow-greckich-rez-maciej-wojtyszko> [dostęp: 1.09.2024].
- Maciej Wojtyszko: „*Odprawa posłów greckich*” w transkrypcji Antoniego Libery to sztuka współczesna, [online], <https://www.polskieradio.pl/8/404/artykul/3276714,maciej-wojtyszko-odprawa-poslow-greckich-w-transkrypcji-antoniego-libery-to-sztuka-wspolczesna> [dostęp: 1.09.2024].
- Matyjaszczyk-Łoboda O., *Prosty język jako narzędzie do adaptacji tekstów na potrzeby nauczania języka polskiego jako obcego*, „*Oblicza Komunikacji*” 2019, 11, s. 187–200.
- Motyka M., *Projektowanie uniwersalne – dostępność i uczestnictwo dla wszystkich. Doświadczenia polskie*, [online], <https://niezostawiamczytelnika.sbp.pl/wp-content/uploads/2021/11/Projektowanie-uniwersalne---dostepnosc-i-uczestnictwo-dla-wszystkich-1.pdf> [dostęp: 1.09.2024].
- Nijakowska J., *Inkluzja: obecność, uczestnictwo, dostępność*, „*Języki Obce w Szkole*” 2022, 4, [online], <https://jows.pl/artykuly/inkluzja-obecnosc-uczestnictwo-dostepnosc> [dostęp: 1.09.2024].
- Pasieka M., *Co czytać? Czyli o tekstach dla średnio zaawansowanych*, „*Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie polonistyczne dla cudzoziemców*” 1998, 10, s. 243–249.
- Piekot T., Zarzeczny G., Maroń E., *Standard plain language w polskiej sferze publicznej*, [w:] *Lingwistyka kryminologiczna*, M. Zaśko-Zielińska, K. Kredens (red.), Wrocław 2019, s. 197–214.
- Podstawa programowa dla uczniów polskich uczących się za granicą*, [online], <https://www.orpeg.pl/wp-content/uploads/2020/09/Podstawa-programowa-dla-szkol-polonijnych-w-jezyku-polskim.pdf> [dostęp: 2.09.2024].
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa, język polski*, [online], <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/podstawa-programowa-ksztalcenia-ogolnego-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-jezyk-polski.pdf> [dostęp: 2.09.2024].
- Powstań przekłady dzieł staropolskich*, [online], <https://instytutksiazki.pl/aktualnosc,2,powstana-przeklady-dziel-staropolskich,1406.html> [dostęp: 1.09.2024].
- Prosty język jest dla wszystkich* – rozmowa z prof. dr. hab. Pawłem Nowakiem, [online], <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosc,28839,prosty-jezyk-jest-dla-wszystkich,143322.chtm> [dostęp: 1.09.2024].
- Próchniak W., *Klucz do wierszy. Poezja w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Lublin 2012.
- Przepisywanie kanonu. Zagadnienia modernizacji języka literatury dawnej*, [online], <https://teatrnn.pl/przepisywanie/resume> [dostęp: 1.09.2024].
- Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, [online], rub.uwb.edu.pl [dostęp: 2.09.2024].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, [online], <https://dziennikustaw.gov.pl/D2024000101901.pdf> [dostęp: 2.09.2024].

- Rybka M., Wrześniewska-Pietrzak M., *Uczeń cudzoziemski wobec języka staropolskich tekstów przed egzaminem ósmoklasisty – perspektywa glottodydaktyczna*, [w:] *Język staropolskich tekstów. Nowe odczytania, analizy, interpretacje*, A. Słoboda, M. Kuźmicki (red.), Poznań 2022, s. 183–219.
- Rzepecki S., *Koncepcja projektowania uniwersalnego*, [online], <https://cewis.uw.edu.pl/projektowanie-uniwersalne-koncepcja-i-zrodla-wiedzy> [dostęp: 1.09.2024].
- Rzeźnicka-Krupa J., *Edukacja, różnica i strategie inkluzji w perspektywie założeń edukacji włączającej*, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja” 2023, 92 (4), s. 8–18.
- Seretny A., *Nauka o literaturze i teksty literackie w dydaktyce języka polskiego jako obcego/drugiego*, [w:] E. Lipińska, A. Seretny (red.), *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, Kraków 2006, s. 243–280.
- Seretny A., *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego. Między percepcją a recepcją dzieła*, [w:] *Literatura polska w świecie. Zagadnienia odbioru i recepcji*, R. Cudak (red.), 1, Katowice 2006, s. 292–306.
- Sketchnotki*, [online], <https://gwo.pl/przedmioty/fizyka/sketchnotki> [dostęp: 29.01.2025].
- Szałasta-Rogowska B., *Nie jestem turystą. Poezja emigracyjna na zajęciach lektoratowych*, [w:] *Sztuka i rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*, A. Achtelek, M. Kita, J. Tambor (red.), 2, Katowice 2010, s. 147–160.
- Szelachowski W., *Wstęp*, [w:] *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*, tłumaczenie z polskiego: Wojciech Szelachowski, Białystok 2022, s. 3.
- Szymik E., *Bariery w odbiorze lektur szkolnych*, „Nauczyciel i Szkoła” 2005, 1–2 (26–27), s. 181–193.
- Uniwersalne projektowanie w edukacji*, [online], https://ibe.edu.pl/images/KAPP/Uniwersalne_projektowanie_w_educacji.pdf [dostęp: 1.09.2024].
- Uryga Z., *Odbiór liryki w klasach maturalnych*, Warszawa 1982.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. 2019 poz. 1696, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001696/U/D20191696Lj.pdf> [dostęp: 1.09.2024].
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, Dz.U. 2019 poz. 848, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000848/U/D20190848Lj.pdf> [dostęp: 1.09.2024].
- Zieniewicz A., *Kanon możliwy, kanon konieczny, kanon normatywny*, [w:] *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, P. Garncarek, P. Kajak, A. Zieniewicz (red.), Warszawa 2010, s. 65–73.